

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جهاد فرهنگی

چیستی فرهنگ و چگونگی به بار نشاندن کار فرهنگی

ابراهیم کلانتری
(استاد دانشگاه تهران)

سرشناسه: کلانتری، ابراهیم، ۱۳۴۵ - **عنوان و نام پدیدآور:** جهاد فرهنگی: چیستی فرهنگ و چگونگی به بازنشانند کار فرهنگی / ابراهیم کلانتری. **مشخصات نشر:** قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف. **مشخصات ظاهری:** ۲۶۴ص، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۱-۵۱۰-۱. **وضعیت فهرست‌نویسی:** فیبا یادداشت: کتابنامه: ص ۲۵۷-۲۶۴. **عنوان دیگر:** چیستی فرهنگ و چگونگی به بازنشانند کار فرهنگی. **موضوع:** فرهنگ Culture سیاست فرهنگی Cultural policy مدیریت فرهنگی -- برنامه‌ریزی Planning -- Cultural animation **شناسه افزوده:** نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف **رده بندی کنگره:** HM۶۲۱ **رده بندی دیویی:** ۳۶ شماره کتابشناسی ملی: ۹۰۸۰۹۶۰

جهاد فرهنگی

چیستی فرهنگ و چگونگی به بازنشانند کار فرهنگی

■ ■ ■

■ **مؤلف:** ابراهیم کلانتری ■ **ویراستار:** سید علی امامی فر (گروه متونک)

■ **صفحه آرای:** محمد صادق صالحی ■ **ناشر:** دفتر نشر معارف ■ **نوبت چاپ:** اول، ۱۴۰۱

■ **تیراژ:** ۱۰۰۰ جلد ■ **شابک:** ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۱-۵۱۰-۱

■ **قیمت:** ۸۵/۰۰۰ تومان

دفتر نشر معارف قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۰۰۰۴

مدیریت پخش (مرکزی) قم، شرکت پاتوق کتاب، تلفکس: ۰۲۵-۳۱۰۷۷

مراکز پخش

- اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۲۸ ■ ارومیه: ۰۹۱۰-۷۷۵۵۱۱۶ ■ اصفهان: ۰۹۱۰-۷۷۵۵۱۱۶ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۲۲۸۰۰۰
- ایلام: ۰۸۴-۳۳۳۴۴۳۸۲ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۵۶۲۲۱ ■ بردسکن: ۰۵۱-۵۵۴۳۰۱۲۱ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۳۶۱۷۵۵۷
- بیرجند: ۰۵۶-۳۲۴۵۵۱۲ ■ تربت حیدریه: ۰۵۱-۵۲۲۸۶۵۰۰ ■ تهران: ۰۲۱-۸۹۱۱۲۱۲ ■ رشت: ۰۱۴-۳۳۳۳۴۵۶۹
- زاهدان: ۰۵۴-۳۳۲۸۸۷۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۳۳۶۶۴۲۵ ■ ساری: ۰۱۱-۳۳۲۵۳۰۲۰ ■ سبزوار: ۰۵۱-۴۴۲۲۴۰۰۴
- سمنان: ۰۲۳-۳۳۴۵۲۲۱۱ ■ سیرجان: ۰۳۴-۴۲۳۱۸۰۵۸ ■ شهرکرد: ۰۲۸-۳۲۲۴۳۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۳۳۴۴۱۴
- قزوین: ۰۲۸-۳۳۳۴۰۰۷۱ ■ قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۰۰۰۳ ■ کازرون: ۰۷۱۴-۲۲۴۴۳۳۰ ■ کرمان: ۰۳۴-۳۳۳۳۱۴۶۶
- کرمانشاه: ۰۸۳-۳۳۳۳۸۴۱۱ ■ گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۳۷۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۳۵۷۹۱۳ ■ ملایر: ۰۸۱-۳۳۳۰۱۲۷۱
- مَهر: ۰۹۹۰-۳۱۲۸۱۰۰ ■ نیریز: ۰۷۱-۵۲۸۲۱۶۹۰ ■ یاسوج: ۰۷۴-۳۳۲۲۸۱۶۲ ■ یزد: ۰۲۵-۳۷۳۳۹۵۰

www.nashremaaref.ir ; E-mail: info@nashremaaref.ir

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست

۱۱	درآمد
۱۵	۱۰ دیدگاه کلی درباره فرهنگ
۱۵	(۱) جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی
۱۷	(۲) ساختارهای موجود در جبهه فرهنگی انقلاب
۱۹	(۳) شناخت آرمان‌های رهبران انقلاب، شرط ورود به عرصه کار فرهنگی
۲۰	(۴) مأموریت‌های متفاوت در جبهه فرهنگی انقلاب
۲۲	(۵) سرمایه‌های انسانی در جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی
۲۳	(۶) شبکه‌های فرهنگی در جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی
۲۵	(۷) فرهنگ؛ اولویت درجه اول کشور
۲۶	(۸) هجمه‌ها و رقابت‌های نفس‌گیر در عرصه فرهنگ
۲۷	(۹) تمرکزگرایی افراطی در نهادها و سازمان‌های فرهنگی
۳۲	(۱۰) مهندسی فرهنگ؛ یک ضرورت عینی

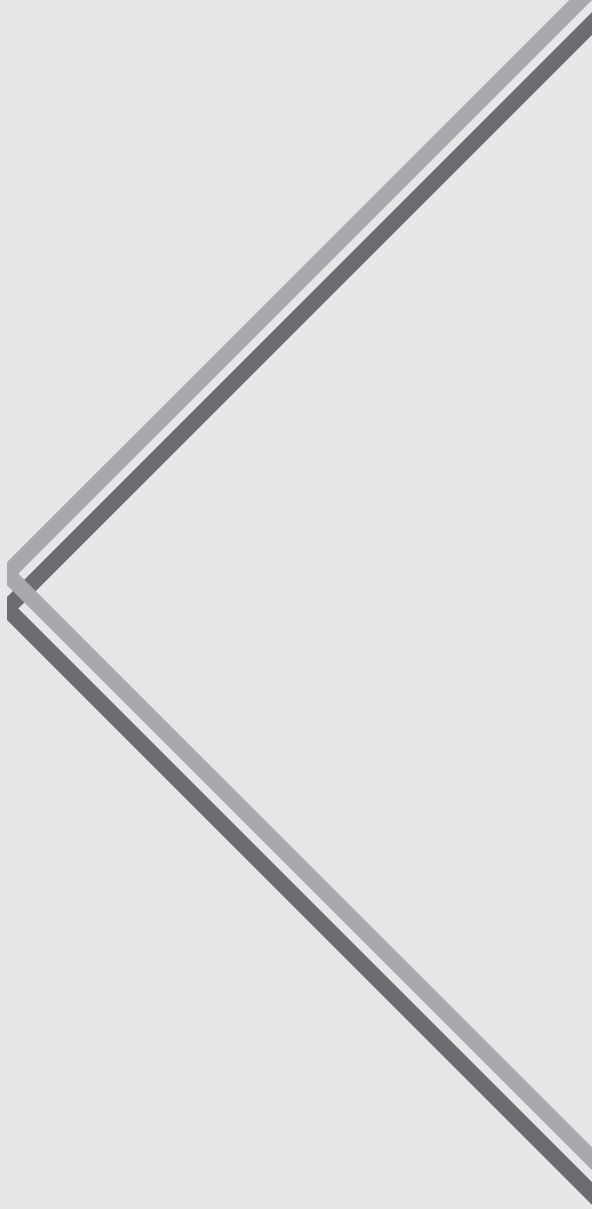
بخش اول

۳۷	واژه‌شناسی «فرهنگ» در لغت فارسی
۳۸	کاربرد واژه «فرهنگ» در ادبیات فارسی
۳۹	«فرهنگ» در نثر فارسی
۴۱	فرهنگ در نظم فارسی
۴۴	فرهنگ در اصطلاح
۴۷	فرهنگ در نگاه اندیشمندان غربی
۵۰	ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی ایران

۵۳	قدرت فرهنگ
۵۸	تقدم دین بر جامعه و فرهنگ
۶۱	رابطه فکر و اندیشه با فرهنگ
۶۴	نسبت علم محض با فرهنگ
۶۶	پیامدهای منفی خودبسندگی علم تجربی
۶۹	نسبت میان تکنولوژی و فرهنگ
۷۶	نسبت علوم و معرفت‌های و حیانی با فرهنگ
۷۸	شاخص ارزش‌گذاری فرهنگ‌ها در نگاه قرآن
۸۰	فرهنگ‌های ریشه‌دار و بی‌ریشه
۸۳	پایه‌ها و زیرساخت‌های اصلی فرهنگ غرب
۸۸	نمودهای فرهنگ غرب در جهان امروز
۹۳	پایه‌ها و زیرساخت‌های فرهنگ اسلامی
۹۸	اسلام؛ مکتب فرهنگ‌ساز
۱۰۱	فرهنگ ایرانی - اسلامی
۱۰۴	تقابل فرهنگ غرب و فرهنگ اسلامی
۱۰۶	نهادینگی تهاجم در فرهنگ غربی
۱۰۹	روش‌های هجمه فرهنگ غرب علیه فرهنگ اسلامی
۱۲۴	استعمار فرهنگی، استعمار فرانو
۱۲۷	غرب‌زدگی و استعمار فرهنگی
۱۳۱	روشنفکری بیمار و فرهنگ ایرانی - اسلامی
۱۳۷	استقلال فرهنگی؛ ضامن استقلال در عرصه‌های دیگر
۱۴۱	فرهنگ و سبک زندگی
۱۴۴	فضای مجازی و فرهنگ
۱۴۶	بایسته‌ها در ارتباط با فضای مجازی
۱۴۸	ناتوی فرهنگی
۱۵۲	جنگ نرم
۱۵۶	جنگ نرم علیه زیرساخت‌های فکری. فرهنگی انقلاب اسلامی
۱۶۱	مروری بر مصادیق جنگ نرم
۱۶۴	جهاد فرهنگی؛ راهکار اصلی مقابله با جنگ نرم
۱۶۷	مختصات جهاد فرهنگی
۱۶۸	بایسته‌ها در جهاد فرهنگی
۱۷۰	مقابله با جنگ نرم زیر آسمان باز؟

بخش دوم

۱۷۵	عرصه فرهنگ؛ میدان گاه جهاد
۱۷۷	چیستی کار فرهنگی
۱۷۹	اهمیت و ارزش کار فرهنگی
۱۸۱	ضرورت گسترش کارهای فرهنگی
۱۸۲	از ایده فرهنگی تا کار فرهنگی
۱۸۵	چند اشتباه رایج در کار فرهنگی
۱۸۹	مقدمات فردی برای ورود به عرصه کار فرهنگی
۱۹۶	اهمیت گروه در کار فرهنگی
۱۹۹	نتایج گروه برای اعضا
۲۰۰	کارکردهای انحصاری گروه در عرصه فرهنگ
۲۰۳	ضرورت تشکیلات در کار فرهنگی گروهی
۲۱۴	اولویت ها در کار فرهنگی
۲۱۵	الف) اولویت بندی کلی
۲۱۸	ب) اولویت بندی تفصیلی
۲۴۴	اصول حاکم بر کارهای فرهنگی
۲۴۴	۱) اصل هدفمندی
۲۴۵	۲) اصل نوآوری
۲۴۶	۳) اصل پرهیز از تشریفات
۲۴۷	۴) اصل پرورش خلاقیت
۲۴۸	۵) اصل فرصت شناسی
۲۴۹	۶) اصل جذب حداکثری
۲۵۰	۷) اصل تناسب
۲۵۰	۸) اصل مشارکت پذیری
۲۵۲	۹) اصل صرفه جویی
۲۵۳	۱۰) اصل نیازمحوری
۲۵۴	۱۱) اصل استحکام
۲۵۵	۱۲) اصل قانون مداری
۲۵۷	کتاب نامه

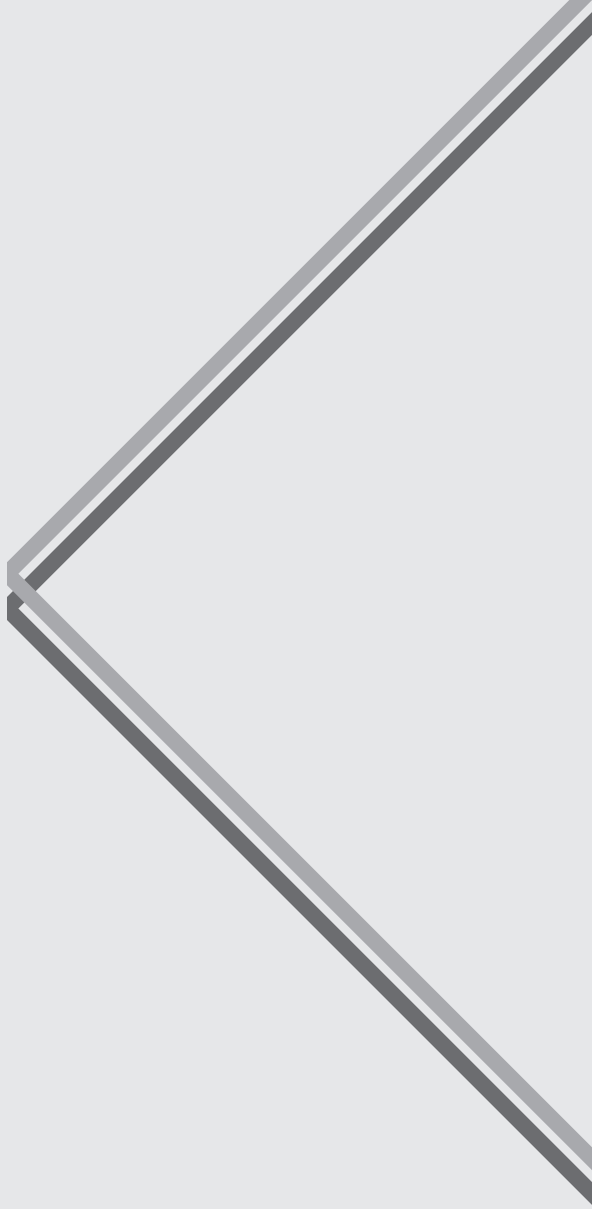
﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مَلَّةً أُنَبِّئُكُمْ بِإِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ﴾

«و حق جهاد در راه خدا را به جای آورید. او شما را برگزید و در تکالیف دینی، هیچ مشقت و رنجی بر شما ننهاد. [آیین اسلام] همان آیین پدر شما، ابراهیم است. خدا شما، امت را، پیش از این، [در کتابهای آسمانی پیشین] و در این قرآن، مسلمان نامیده است تا این رسول بر شما و شما بر سایر خلق گواه باشید. پس نماز به پا دارید و زکات بدهید و به خدا [و کتاب او] متوسل شوید، که او مولای شماست؛ او بهترین مولا و بهترین یاور است»^۱.

«عرصه فرهنگی عرصه جهاد است.
لذا کسانی که در عرصه فرهنگی حضور داشته
و مدیریت می نمایند
باید حق جهاد را به جا آورند»^۲
مقام معظم رهبری علیه السلام

۱. سوره حج، آیه ۷۸.

۲. بیانات در دیدار مسئولان حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی و دست‌اندرکاران تنظیم و نشر کتاب د،
۱۳۸۹/۲/۲۰.

درآمد

در گوشه‌گوشه زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها، نشانه‌هایی از «فرهنگ» به روشنی به چشم می‌خورد. این نشانه‌ها گاهی برجسته و چشمگیرند و گاهی خفته و کم‌فروغ. سخن گفتن، خوردن، نوشیدن، پوشیدن، استراحت و خواب، کار و تلاش، فراغت، رانندگی و سفر، هنر، معماری و شهرسازی، بازی و تفریح، مطالعه و تحصیل، ورزش، خرید و فروش و تجارت، سیاست و مدیریت، تعلیم و تربیت، ازدواج و سبک زندگی و هرآنچه زندگی خود را با آن سامان می‌دهیم، همگی، نمایانگر نشانه‌هایی از فرهنگ هستند.

«حضور فرهنگ در جنبه‌های مختلف زندگی انسان، به مثابه عنصری تعیین‌کننده در ترکیب حیات فردی و اجتماعی او، بسیار مشهود و ملموس است. زبان، اخلاق، ادبیات، شیوه مبارزه و آشتی، حکومت، اقتصاد، مدیریت، نمودهای هنری و تمدنی، شکل‌واره‌های به‌دست‌آمده از نوع بافت اجتماعی اقوام و جمعیت‌ها، اعتلا و انحطاط تمدن‌ها و هرآنچه به‌عنوان مظهری از وجود انسان در پهنه گیتی به چشم می‌خورد و هرگونه تحولی در آن‌ها، ریشه در نوع فعالیت فرهنگ دارد»^۱.

۱. محمدحسین پژوهنده، «مفهوم فرهنگ از دیدگاه متفکران»، ماهنامه اندیشه حوزه، پاییز ۱۳۷۴، ش ۲، ص ۶۴.

انسان در بستر فرهنگ متولد می‌شود، در آن هویت می‌یابد، هدف و آرمانی برمی‌گزیند، به‌سوی مقصدی حرکت می‌کند، خود را متعلق به سرزمین و ملیت و جامعه‌ای به‌شمار می‌آورد، برای حفظ سرزمین خود می‌کوشد و با بدخواهان و دشمنان وطن به مقابله و معارضة و دفاع برمی‌خیزد. در عرصه فرهنگ، نه تنها شخصیت و هویت انسان‌ها شکل می‌گیرد، بلکه نظام‌ها و ساختارهای بسیاری نیز پدید می‌آیند. نظام‌های تعلیمی - تربیتی، سیاسی - اجتماعی، مالی - اقتصادی، ارتباطی - معاشرتی، رسانه‌ای - خبری و نظام‌هایی از این قبیل، هریک در بستر فرهنگ رشد می‌کنند، کمال می‌رسند و سپس به بخش مهمی از فرهنگ تبدیل می‌شوند. به همین سبب، با تغییر فرهنگ حاکم بر یک جامعه، بسیاری از نظام‌ها و ساختارهای حاکم بر آن جامعه نیز فرو می‌پاشند و جای خود را به نظام‌های دیگری می‌دهند. تلاش برای حفظ نظام‌ها و ساختارهای اجتماعی‌ای که به دلیل فروپاشی فرهنگ در یک جامعه، در آستانه نابودی هستند تلاشی بی‌نتیجه است.

همین نکته ظریف در حوزه فرهنگ است که شیوه‌های مقابله دولت‌های متخاصم را در جهان کنونی، از «جنگ سخت» به «جنگ نرم» تغییر داده و به تناسب آن نیز ابزارها و وسایل نوین بسیاری را به تولید انبوه رسانده و آن‌ها را به‌کار گرفته است. چه در جنگ سخت و چه در جنگ نرم، دولت مهاجم یک هدف را دنبال می‌کند و آن برچیدن و ساقط کردن نظام و ساختار ایمانی، فرهنگی و سیاسی و یا بخش‌هایی از حاکمیت دولت مقابل است، اما شیوه‌های معارضة و هجوم در این دو جنگ به‌کلی متفاوت است. در جنگ نرم، آنچه در گام اول، هدف قرار می‌گیرد ارکان و پایه‌های فرهنگ است. البته هجوم به این فرهنگ، با لشکرکشی و قتل و غارت انجام نمی‌شود، چراکه در این صورت، غیرت و وطن‌پرستی مردم برانگیخته می‌شود و کار را بر مهاجم دشوار می‌کند، بلکه با بسته‌های متنوع، زیبا و جذاب، از جنس فکر و فرهنگ بدلی صورت می‌گیرد که می‌تواند ذهن و ذائقه مردم را به خود متمایل کند و آن‌ها را نسبت به داشته‌های فکری و فرهنگی اصیل خود، بی‌خیال و بی‌تفاوت و درنهایت بدبین نماید. فرهنگ، به‌عنوان زیرساخت و بستر زیست اجتماعی و عنصر هویت‌بخش ملیت و شخصیت تاریخی یک ملت، هدف جنگ نرم قرار می‌گیرد. از این‌رو ابزار و وسیله جنگ نرم نیز فرهنگ است، هرچند هدف و نتیجه نهایی این

هجوم نیز همان است که پیش از این، با جنگ سخت دنبال می‌شد. ازسویی مقابله با جنگ نرم نیز فقط با ابزار و کار فرهنگی امکان‌پذیر است و به‌کار گرفتن هر ابزار دیگری نه تنها مؤثر نیست، که ممکن است اثر عکس نیز داشته باشد.

اگرچه برنامه‌ریزی و فعالیت‌های فکری و فرهنگی همیشه و در هر شرایطی، مهم و ضروری بوده‌اند، اما در این زمان، به دلیل این‌که حجم‌های فرهنگی دشمنان این مرزوبوم همه بخش‌های فرهنگ و هویت فرهنگی ملت ما را به دقت نشانه گرفته‌اند و یک «جنگ نرم» را آغاز کرده‌اند، کار فرهنگی در قالب یک «جهاد مقدس» و سرنوشت‌ساز، از ارزش و اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار شده‌است. این جهاد مقدس چنان اهمیت دارد که سزاوار است همه مسئولان فرهنگی، به‌ویژه گروه‌ها، تشکل‌ها، نهادها و مراکز جهادی خودجوش، با انگیزه و برآمده از متن جامعه، به صورت جدی و مستمر، هم به رصد و شناسایی اصلی‌ترین زیرساخت‌ها، محورها و خطوط کلی فرهنگ پردازند و هم به ترسیم سیاست‌ها، راهبردهای اجرایی و روش‌های عملیاتی اهتمام بورزند. بی‌تردید در این عرصه حساس، هرگونه تأخیر، سهل‌انگاری، غفلت و اشتباهی بسیار زیان‌بار و نابخشودنی خواهد بود.

این کتاب، که برآمده از احساس و وظیفه دینی، ملی و انقلابی و حاصل تجربه طولانی مدت نگارنده در عرصه فعالیت‌های فرهنگی است، می‌کوشد ابتدا نگاهی ژرف به ماهیت فرهنگ و مختصات آن داشته باشد و سپس نوع تقابلی که میان فرهنگ غربی و فرهنگ ایرانی-اسلامی برقرار است و همچنین زیرساخت‌های گوناگون مرتبط با این حوزه را ارائه دهد. آنگاه با رویکردی عملیاتی، به بررسی چگونگی به بار نشاندن فعالیت‌ها و تلاش‌های فرهنگی مؤثر پردازد و به این ترتیب، سربازان و جهادگران این عرصه خطیر را در جهاد مقدس فرهنگی یاری کند، به‌ویژه گروه‌ها، تشکل‌ها و مراکز جهادی و مردمی خودجوش و تکلیف‌مدار.

مطالب اصلی این کتاب در دو بخش تنظیم و عرضه می‌شوند:

بخش اول درنگی است بر چیستی فرهنگ، تعاریف، اهمیت، مختصات، ارکان و دیگر مباحث نظری مربوط به فرهنگ.

بخش دوم نیز ترسیمی است از چگونگی به نتیجه رساندن کار فرهنگی خوب و مؤمنانه، متناسب با مقتضیات و نیازهای این عصر.

بخش دوم این کتاب از آن جهت مهم‌تر از بخش اول است که به نوعی درصدد طراحی و عرضه یک نقشه عملیاتی در حوزه کار فرهنگی برمی‌آید و این همان خلأ و نیازی است که کمتر به شناسایی و رفع نواقص آن پرداخته شده است. به همین خاطر است که بسیاری از برنامه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی‌ای که خالصانه نیز انجام می‌شوند، آن‌چنان که باید، مؤثر واقع نمی‌شوند و حتی بعضاً تأثیر منفی نیز برجای می‌گذارند. اما بخش اول نیز به این دلیل مورد توجه قرار گرفته است که می‌تواند به مثابه چهارچوبی نظری برای بخش دوم به‌شمار آید و نگارنده و خواننده را به تفاهمی درباره فرهنگ، جایگاه آن در حیات مادی و معنوی انسان و چرایی اهمیت کار فرهنگی در این عصر برساند.

نگارنده امیدوار است با تألیف این اثر، ذره‌ای از دین خود را به خداوند، انقلاب اسلامی، شهیدان این مرزوبوم، امام خمینی رحمته‌الله علیه، مقام معظم رهبری و همه فرهنگ‌سازان دانشمند ادا کند و به سهم خود، در دفاع از کشورش در جبهه جنگ نرم بکوشد.

ابراهیم کلانتری
استاد دانشگاه تهران